

Брнако *МАРТИНОВИЋ*, студ. шумар. — Београд

Значај тополових култура за привреду Југославије

Друга половина XIX вијека донијела је све већу и разноврснију употребу дрвета. Са развитком и наглим успоном капитализма већина земаља је постигла брз технички и културни прогрес и огроман пораст становништва. Свјетски шумски фонд почиње да се интензивно искоришћава и немилосрдно уништава. У трци за богаћењем капиталисти не бирају средства, а шума им је у томе била прва на удару. У њој се налазила најјефтинија сировина у огромним количинама, а производи шуме, у првом реду дрво, имали су на тржишту брзу и добру прођу. Тако је, усљед стварања пољопривредног земљишта, које се ширило са порастом становништва на рачун шуме, и усљед немилосрдне експлоатације шумског богатства за огријев, потребе грађевинарства, индустрије и саобраћаја — дошло до пространих обешумљавања у свим европским земљама. Размјера и брзина овог процеса и његове посљедице ишле су у корак са капиталистичким развојем појединих држава, па су и оне биле препуштене капилистичкој стихији и подвргнуте вучјим законима њеног привредног кретања. Резултат тога је био јасан: намјесто богатих шума јавиле су се пуне голети, остатак шума се нашао потиснут у удаљене брдске крајеве гдје због недостатка путева није могао бити кориштен и пропадао је, околна насеља су страдала од назадовања пољопривреде, погоршања климе, бујица, неповољних здравствених услова и др:

Када су посљедице обешумљавања почеле да се одржавају на живот читавих покрајина, почело је поново подизање шума свуда гдје су оне неопходне за подмирење појединачних и друштвених економских потреба, а у првом реду онамо гдје постоје услови за њихово гајење и опстанак. То су земљишта на којима друге врсте култура не могу да успијевају или гдје шума даје веће приходе него гајење пољопривредних култура. Крајем XIX и почетком XX вијека, а нарочито последије Првог свјетског рата,

под притиском све већих потреба у дрвету и деградацијом знатних шумских површина — испољиле су се нове, савремене концепције о газдовању шумама. Пошто увоз дрвета из ваневропских земаља, заједно са искоришћавањем преосталих резерви европског шумског богатства, није био у стању да цјелисходно подмирује националне потребе у дрвету у већини економски већ високо развијених земаља, све више преовлађује идеја рационалног искоришћавања сопствених шумских залиха и подизања нових високопродуктивних шума које би у што краћем року давале што више дрвета високе техничке вриједности. Долази до стварања планова о дугорочном развиту националних шумских привреда скоро свих европских држава. Шумарство, као важна привредна грана, прелази на плански колосјек. У његову службу се ставља биологија, техника, економија. Оно добија планску и научну базу. Развија се веома интензиван истраживачки рад у области шумске ботанике, фитоценологије, економије, узгоја и заштите шума с циљем да се селекцијом, научним методама гајења и одржавања, увођењем егзота и другим мјерама, осигура максимално искоришћавање природних услова за подизање шума највиших приносних могућности. Као резултат тога научног рада појављују се тополе као врста дрвећа од одлучујућег биолошког и економско-техничког значаја. Тај значај топола произилази из њихових биолошких особина: изванредно брзог прираста, отпорности према неповољним утицајима средине, могућности хибридизације и скоро свестране употребљивости тополовог дрвета.

Рад на тополама је данас већ знатно поодмакао и у теорији и у пракси. Све већа потражња дрвета, нарочито као сировине за целулозу и хартију и веома брзо смаљење четинарских залиха, потстакла је огроман рад на испитивању биолошких могућности ове врсте дрвета и његове техничке и технолошке употребљивости. Задњих 15 година узгој топола улази у ред важних задатака народне привреде у добром дијелу држава. Природно је што у томе предњаче земље са најразвијенијим и најразноврснијим шумарством (СССР, Француска, Њемачка), и земље са најсиромашнијим шумским фондом (Италија). У овим земљама на испитивању топола и тополовог дрвета раде бројне научне шумарске установе те се тамо у гајењу топола иде доста сигурним и опробаним путевима, а тополово дрво има испитане области употребе и потрошње.

Што се тиче наше земље, њено шумарство је прошло пут сличан оном у већини европских земаља, с том разликом што је полуколонијални положај предратне Југославије допринио знатно већем упропашћењу наших шума: Нарочито су страдали четинари који данас учествују са свега 29% у укупној количини шума, а тај дио већ данас тешко подмирује потребе као сировина за индустрију целулозе и хартије, иако је она код нас тек у почетној развојној фази. Пошто је тополово дрво по својим технолошким особинама одлична замјена четинарском дрвету, фабрике

целулозе и хартије се све више оријентишу на његову потрошњу; а сем тога, тополови сортименти су тражена роба и на иностраном тржишту. Тополово дрво троши и индустрија шпер плоча, фурнира, лесонита, панел плоча и плоча иверица. Оно се добро цијепа и љушти, подесно је за производњу шибица, оловки, у грађевинској столарији и за најразноврсније занатске израђевине. У производњи дрвене вуне тополово дрво предњачи због јачине влакна. Пошто не садржи киселине, оно је једна од врло важних сировина за производњу изолаторских дијелова у електроиндустрији. Тежина тополовог дрвета је скоро једнака тежини дрвета смрече, а отпорност на абање је двапут већа него код буковог дрвета. Зато оно може да се употреби за дијелове многих пољопривредних машина као и за облагање просторије које су изложене вибрацијама: унутрашњост вагона, бродских кабина, камиона и сл. Као амбалажни материјал тополово дрво има веће предности од четинарског, јер не лучи смолу која квари намирнице и при закивању ексерима врло мало пуца. Према томе, све већа употребљеност тополовог дрвета и брз прираст тополе (при повољним условима и до 50 кубних метара по хектару годишње) учинили су да је топола, која је до недавно често сматрана и називана шумским коровом, постала дрво од прворазредног економског значаја. Умјесто шума класичних врста дрвета (храст, јела, смрча) чије вријеме подизања до зрелости за сјечу траје сто и више година, данас се све више форсирају шуме са кратком опходњом од 10—15 година, при чему треба да се добије и велика маса технички употребљивог дрвета. А то су, прије свега, топове шуме.

У Југославији постоје веома повољни услови за узгој тополя, по чему она спада међу прве државе у Европи. У гајењу тополя ми нијесмо почетници, него имамо доста богату традицију. Југословенски шумари су једни од првих у Европи који су почели да саде брзо растуће тополе. Још 1815 године вршени су покушаји са пошумљавањем Делиблатске Пешчаре тополама домаћих врста, а већ 1820 године донијете су на исто подручје и прве канадске тополе. Средином прошлог вијека уносе се канадске тополе у ритске шуме Подунавља и Подравине и та врста брзо осваја низ наших крајева. Њу све више, као веома рентабилну, форсирају на државном добру „Беље“, у државним шумама Бачке и Баната, на појединим властелинским посједима, па чак и на мањим сељачким имањима.

Послије Првог свјетског рата нагло расте потражња тополовог дрвета и код нас и у иностранству. То доприноси да се газдовање са тополама развије до изванредног интензитета. Тако су још тада стечена драгоцјена искуства и постављени солидни темељи данашњем узгоју селекционих високо приносних врста тополя. То стечено искуство нам даје сигурне податке о низу карактеристичних еколошких особина тополя у нашим климатским и станишним условима, као, на примјер: о дејству потстојног дије-

ла састојине на развитак тополових стабала и на техничку вриједност њихове дрвне масе, о утицају густине садње и прореда на квалитативни и квантитативни прираст, о старости садница и начину садње, о станишним условима који одговарају појединим врстама топола итд. Само у Подунављу, Потисју и Подравини Југославија има сконцентрисано десетак хиљада хектара култура брзо растућих топола, чиме се не може похвалити ни једна европска земља. Поред ових, добрих, ми имамо и лоших култура топола чија продуктивност не задовољава, но чије постојање корисно служи за стицање и обогаћивање властитих поука и искустава, што је далеко боље и корисније од слијеног примања и преношења страних, још непровјерених метода, које не одговарају нашим еколошким условима ни нашим привредним потребама.

Иако Југославија има изванредне услове за гајење тополе, особито у Војводини, знатном дијелу Србије, у Македонији и у Хрватској, ипак су те могућности слабо искоришћене. Према непотпуним подацима, данас под тополовим шумама имамо свега око 27.000 хектара. Међутим, могућности су знатно веће и површине тополових култура би се, само у равничарским крајевима, уз мало више напора, могле повећати и до 150.000 хектара. Поред тополе, данас се све више поклања пажња гајењу и коришћењу други врста меких лишћара нарочито липе и јасике, које такође брзо прирашћују, а у нашем средогорју налазе одличне услове за развој. Њима би се могло пошумити најмање 100.000 хектара земљишта које се сада скоро уопште не користи, те би се на тај начин добило око 250.000 хектара нових шумских површина. Ако би просјечни прираст по једном хектару годишње износио само 10 кубних метара, значи да би сваке године добијали 2.500.000 кубних метара нове сјечиве масе. Како се данас у нашој земљи сјече годишње око 20.000.000 кубних метара дрвне масе свих врста и категорија, значи да би на меке лишћаре отпало 12,5%. А та количина није за потцјењивање.

Основно биолошко својство тополових култура, које их чини рентабилним и „културама будућности“, је изванредно брз прираст. У добрим условима и при правилном његовању оне у младости расту и до 3 метра у висину за годину дана. Огледи вршени на Грочанској Ади показују да је култура једне врсте тополе (*Populus robusta*) основана упролеће 1948 године, до 1955 године постигла висину од 18 метара са средњим прским пречником од 20 цм: а било је случајева да су стабла прирашћивала у дебљину просјечно по 5 цм. годишње. („Шумарство“ бр. 1—2 1956 стр. 17).

Сем тога, за узгој меких лишћара, а у првом реду тополе, постоје велике могућности и ван шумских подручја — у плантажама на пољопривредним земљиштима, по парковима, у дрворедима, поред путева и жељезничких пруга, канала, потока и ријека, у пољезащитним појасевима, при озелењавању насеља. Према неким прорачунима у Југославији би требало подићи бар 15.000 километара пољезащитних појасева. Ако би се на сваки

километар појаса посадило 200 стабала то би износило 3.000.000 тополових стабала. Нека 100 стабала захвати површину од једног хектара, значи да би под овим тополама било 30.000 хектара, а оне би давале најмање 300.000 кубних метара дрвне масе годишње. О другом економском значају ових пољезаштитних појасева за заштиту околног земљишта од вјетрова, наноса и других непогода и да не говоримо. У Италији, на примјер, добијају само из дрвореда годишње преко 7.000.000 кубних метара тополовине.

Производња дрвне масе у дрворедима ван шума настала је у новије вријеме због несташице дрвета и шумског земљишта. Раније су дрвореди имали само естетски значај. Данас су они постали и мјесто гдје се добија знатна количина дрвета. Њиховим подизањем уз цесте, водотоке, по оградама и пашњацима искоришћавају се и приводе култури велике површине слободног земљишта. А баш за дрвореде и за услове раста у њима тополе најбоље одговарају. Због брзога раста оне се рано ослобађају опасности оштећивања од стоке и пролазника, као хелиофилне врсте у обиљу сунца у дрворедима брзо се осамостаљују. Због дебеле и плуасте коре отпорне су на жегу и мраз, а због доброг закорјењивања сигурне су од вјетра. Слободан положај и коришћење свијетла са свих страна чине да је прираст топола у дрворедима знатно већи него у састојини. Према Блуме-овим истраживањима тополе у дрворедима имају мало мањи висински прираст него у састојини, али прираст у дебљину и у укупној дрвној маси је за 40—50% већи. Рачуна се да један километар тополовог дрвореда одговара по приходима једном хектару шумског земљишта, те ако би се бар уз већи дио цеста и путева засадила и одгајала тополова стабла то би давало врло лијепе приходе и одјетно попунило празнине у недостатку дрвета. Сем тога, дрвореди штите путеве и пруге од удара вјетра и снијежних наноса, везују земљиште и спречавају његово одроњавање, чиме доприносе безбједности саобраћаја и туристичкој афирмацији краја у коме се налазе.

Поред дрвореда, тополе се могу гајити и на пашњацима, пољима, на окућницама и око зграда. Ако њихов број не прелази 25 стабала по једном хектару, оне не смањују приход од траве ни за кошење ни за испашу. Земљиште на пашњацима је обично слабијег квалитета, па и на њему годишњи прираст топола по хектару је око 3 кубна метра, што одговара просјечном прирасту дрвета на нашим шумским површинама. На свакој окућници увијек има слободног и неискоришћеног мјеста на које може доћи по пар тополових стабала чије дрво свако домаћинство може искористити. Оне дају хлад у ком се укућани могу боље одморити, дају љепши изглед кући и њеној околони, штите је од удара вјетра ломећи његову јачину. Гајењем тополових култура у дрворедима уз цесте стварају се у нашим равничарским крајевима нове и широке могућности за подизање националног дохотка. Осим економске користи то знатно доприноси побољшању климатских и хигијенских прилика у читавој околини.

Биолошке особине тополових култура, а прије свега брз пораст, чине их врло повољним за пошумљавање напуштених површина дуж обала ријека и канала. Познато је да биљке на поплавним теренима и на теренима са високим нивоом подземне воде својом способношћу транспирације исушују земљиште и тиме доприносе побољшању његовог квалитета. Оне успостављају правилан водни и ваздушни режим, поправљају структуру зем-

**Засад бијелих топола одличних
спољних карактеристика**

љишта и приводе га култури. Коришћење тополових стабала у ову сврху даје одличне резултате. Разна истраживања показују да топове културе имају изванредну способност транспирације. Тако је, на примјер, утврђено да са једног хектара тополових култура у старости од 8 до 10 година са просјечно 300 стабала испари

дневно у вегетационом периоду око 14 до 18 кубних метара воде. Овај примјер јасно показује колико су тополове културе, чак и у своје рано доба, моћно средство за исушивање забарених терена и колико ће се подићи вриједност огромних површина дуж наших ријека и канала када се на њима подигну тополове културе. И приход од дрвне масе са ових терена биће велики. Сем тога, то ће бити знатна препрека воденој стихији која за вријеме поплава сваке године пустоши најплодније крајеве наше земље, проузрокује бројне људске жртве, доноси биједу и наноси милијардске штете народној привреди. Економска рачуница показује да тополе, или како их у Западној Европи називају „зелено злато“, дају просјечно са сваког хектара годишњи приход од преко 100.000 динара. То је ријетко случај са којом другом пољопривредном или шумском културом, пошто се код првих морају улагати сваке године велика средства за обраду земљишта, а код других за његу и чување. Одавно се дошло до закључка, и на страни и код нас, да тополове културе спадају у ред најрентабилнијих култура.

У посљедње вријеме употреба тополовог дрвета у индустрији је нагло порасло. Пошто се са резаним дрветом четинара и тврдих лишћара нијесу могле задовољити све веће потребе индустрије намјештаја, за изолацију и облагање станбених и пословних просторија, бродова, вагона итд., од прије 30 година све више се троши и дрво меких лишћара, нарочито топола, за израду шпер и панел плоча, а од 1946 године и за израду плоча иверица и разних грађевинских изолационих плоча. Технолошке особине удобреног дрвета су знатно боље од резаног дрвета тврдих лишћара и четинара.

У нашој земљи је у 1956 години произведено 38,8 хиљада кубних метара шпер и панел плоча. Та количина треба према Перспективном плану да се у 1961 години повећа на 68 хиљада кубних метара, а у 1976 год. да достигне цифру од 180.000 м³ тј. 7,2 кубних метара на 1000 становника. За 1976 годину се предвиђа производња 2,7 кубних метара плоча иверица на сваку 1.000 становника. Питање употребљивости тополове резане грађе за израду панел плоча може се сматрати ријешеним, јер се са добро осушеним и сложеним тополовим дрветом могу производити панел плоче исто тако доброг квалитета као од четинара. У догледно вријеме биће нам потребно око 260 000 кубних метара тополових групаца годишње за израду фурнира. Тополово дрво даје одличне шпер плоче, лако се љушти и лијепи, фино се површински обрађује, а комбиновано са буквом даје шпер плоче беспрекорног квалитета.

Са подизањем економског и културног нивоа становништва у нашој земљи је нагло порасла потреба за папиром и картоном, чију потрошњу можемо узети као једно од мјерила побољшања животног стандарда наших радних људи. Док смо до недавно трошили по 4 килограма по становнику годишње; данас већ тро-

шимо по 9 килограма, а за непуних 20 година трошићемо по 20 килограма. Количином четинарског дрвета за целулозу којом сада располажемо ми не можемо трајно обезбиједити ни 9 килограма папира, а повећањем производње папира брзо би исцрпили могућности наших четинарских шума. Зато ће скоро половину количине четинара замијенити дрво са површине од око 155.000 хектара које ће се пошумити тополовим културама брзог раста. Данас се у новински папир додаје до 50% тополове целулозе, а по најновијим методама са овом количном се може производити и добар бездрвни папир. При томе се у производњи не наилази ни на какве тешкоће, нити се тиме умањује вриједност производа. У технолошком процесу се, при употреби тополове целулозе, постиже уштеда енергије за вријеме млевења дрвне масе и већа брзина производње папира. Пракса је показала да целулоза добијена од топотовог дрвета у погледу механичких особина не заостаје много за целулозом од смрче. Наша индустрија хартије данас у знатној мјери користи тополово дрво као сировину, што нашој привреди доноси велике финансијске уштеде.

Топола је одлична сировина за добијање вискозе; боља је од букве па и од смрче. Зато се сада и планира да дрвна маса од око 50.000 кубних метара из Подриња и Мачве иде за новоподигнуту фабрику вискозе у Лозници.

Од тополовог дрвета се праве шибице одличног квалитета. Још од 1929 године, поред домаће индустрије, Југосливија је снабдијевала трупцима за шибице Мађарску, Аустрију, Чехословачку и Њемачку. У међувремену приспјело нам је за сјечу у тополове трупеце за шибице преко 5.000 хектара култура топола брзог раста, а сваке године нам приспијева још по 1.000 до 2.000 хектара младих култура за прореди. Проредом ових култура можемо годишње производити 40.000 кубних метара трупаца за шибице, а до 1976 године имаћемо вишка ових трупаца око 250.000 кубних метара. Извозом овога вишка током 20 година можемо обезбиједити преко 80.000.000 долара, што је довољно за изградњу цјелокупне индустрије за хемијску и механичку прераду тополовог дрвета у нашој земљи. А то је уштеда великих девизних средстава.

Искоришћавање дрвета топола брзог раста омогућава уштеду резане грађе четинара, јер се она често успјешно замјењује тополовином. Тако се предвиђа да се у грађевинарству, као највећем потрошачу резане грађе четинара, у наредних 20 година замијени 10% или 70.000 кубних метара тополовином, и ако ова замјена тешко крчи себи пут због јаким традиција које се лако не мијењају. У индустрији намјештаја ће се као замјена чамовине утрошити око 50.000 кубних метара, а у изради најразноврснијих врста амбалаже око 100.000 кубних метара тополовине.

Ове анализе показују колико значајно мјесто имају тополове културе у нашем шумском фонду и какву улогу оне играју у перспективном плану развоја нашег шумарства и дрвне индустрије.

стрије. Зато се настоји да се гајење тополових шума и подизање тополових култура ван шума организује плански, на широкој и солидној научној основи. Разни наши стручњаци израдили су досада више планова о обиму проширења производње тополовог дрвета у нашој земљи. Њихова предвиђања углавном се крећу у границама од 2—4 милиона кубних метара годишње и то само на теренима који су признати као подесни за гајење топола. Али наше могућности у том погледу су такве да се свакодневно проналазе нове површине на којима би одређене врсте топола могле davati знатно веће користи од оних које се сада на њима узгајају или оне које се досада нијесу сматрале као подесне за тополе. И ако су тополе дуго проучаване, њихови захтјеви према земљишту још нијесу довољно познати, те није риједак случај да се наиђе на примјере који демантују већ утврђена знања. Тако има појаве да тополове културе добро успијевају и на неким тешким земљиштима, затим на земљиштима које не садржи креча или на плављеним шљунчаним спрудовима.

Поред класичних начина данас се почиње и са плантажним подизањем тополових култура, са релативно густом садњом од 400 до 500 садница по једном хектару, гдје се брзо долази до веће количине одличног целулозног дрвета и гдје је обезбијеђена производња већег броја трупаца за љуштење и резање.

Тако су тополове културе, због својих особина које их издвајају од осталих врста шумског дрвећа, стекле огроман значај у привредном развоју наше земље. Разлика у количини посјечене дрвне масе и оне која прирашћује показује да се убудуће само форсираним радом на гајењу топола могу отклањати тешкоће на које ће се наилазити у нашем националном билансу дрвета. И ако је Југославија једна од најшумовитијих земаља Европе, при садашњем стању шума она једва подмирује своје потребе у дрвету. Са брзим привредним развитком те потребе ће бити из дана у дан све веће, јер дрво наилази на све разноврсније начине употребе и постаје све скупља индустриска сировина. Тополе су избиле у први план због све веће оскудице у четинарском дрвету, које оне могу скоро у потпуности да замијене, због свог брзог прираста — три до четири пута већег него код четинара. То је учинило да подизање и гајење тополових култура постане најсигурнији и најперспективнији начин одржавања производне моћи наших шума. Наше потребе у четинарском дрвету су већ толике да захтијевају сјечу скоро цијелог његовог годишњег прираста. Према томе ми за сада не можемо производити више четинарског дрвета, а са развојем индустрије потребе за њим, или за дрветом које би га могло замијенити, све више ће расти. Та замјена су тополове културе. Колики се значај њима придаје у привредном развоју наше земље види се из чињенице што су оне добиле посебно мјесто у петогодишњем перспективном плану развојка. Тако се у Друштвеном плану за 1955 годину предвиђа

„... пошумљавање нових површина којим се проширују садашње површине обрасле врстама дрвећа високог прираста (тополе и сл.)“

Ово се понавља и у Друштвеном плану за 1956 годину гдје се конкретизује.

„... систематски и шири рад на подизању тополових шума и тополовог дрвета ван шума, са циљем да се у што краћем времену подигне општа производна способност шума“.

И даље „... да средства Фонда за унапређење шумарства треба да се усмјере на изградњу шумских комуникација, пошумљавања тополама и друга економска пошумљавања...“.

Имајући у виду већ постигнуте успјехе у раду на тополама, Друштвени план за 1957 годину одређује

„... настављање и проширивање активности на економским пошумљавањима, првенствено на подизању нових и поправци стања постојећих тополових шума и шума других врста великог прираста“.

Ови Савезни друштвени планови претстављају организовани колективни напор читаве заједнице и шумарске струке као њеног дијела на овом заиста великом и одговорном послу. Пошто ови планови у погледу рада на тополама имају само директивно — оријентациони карактер, њихово спровођење у живот захтијева конкретну разраду у друштвеним плановима нижих територијално-политичких јединица (народних република, срезова, општина) који би предвиђали:

— обим и територијални распоред радова (пошумљавања, поправку стања постојећих шума и подизање тополових стабала ван шума);

— смјернице истраживачког рада за правилан избор врста у конкретним станишним условима краја о коме се ради;

— школовање и усавршавање стручних кадрова за рад на тополама;

— материјално-техничку базу радова (расадници, матичњаци);

— заштиту тополових култура и

— потребна и временски распоређена финансиска средства.

Да би се извршење ових планова оперативно објединило и пратило и да би се размјеном искустава о научним и практичним достигнућима рад на тополама што више побољшао основана је Југословенска национална комисија за тополе. Комисија ради на изради перспективног програма узгоја топола у јединственим југословенским оквирима, даје упутства за подизање тополових плантажа и дрвореда, припрема прописе о производњи и промету сјемена и садница, предузима стручно усавршавање кадрова који раде на тополама, издаје стручну литературу итд.

Цио тај посао захтијева велика финансиска средства и велике напоре. Петогодишњим програмом је предвиђено да се на

нова инвестициона пошумљавања утроши око 5,5 милијарди динара, а добар дио те суме ће припасти тополовим културама. То ће бити осјетно појачање нашег шумског фонда и једна од залогова његовог јачања.

Иако стање наших шума као цјелине, и тополових култура у њиховом саставу, ни издалека није задовољавајуће, досадашњи постигнути резултати чине основаним наде да ће тополове културе у привреди Југославије одиграти видну улогу, да ће наша шумарска струка, користећи богату сировинску базу и велику помоћ социјалистичке заједнице, у којој стваралачке способности и појединаца и колектива имају огромне могућности за свој развој, дати и убудуће свој велики допринос у социјалистичком преображају наше земље и изградњи њене љепше будућности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Инг; Т. ШПАНОВИЋ: Т о п о л е
Билтен Југословенске националне комисије за тополу „Топола“ бр. 1,
2, 3, 4, 7, 9
„Шумарство“ бр. 1 — 2 / 1956